

Prvo, teško je odrediti žanrovsku pripadnost proze *To je bio samo piknik*. Mogli bismo reći da se radi o memoarskoj prozi, o romansiranoj autobiografiji, o ratnim sećanjima, a savremenim jezikom teorije književnosti rečeno ovde je reč o autofikciji. Pripovedanje autorke je obogaćeno brojnim ličnim detaljima i stoga se čita kao potpuno autentičan dokument o vremenu o kojem je reč. S druge strane, postoji sloj filozofskog koji je autorka u svoja sećanja unela naknadno, a koja knjizi daju novu dimenziju koju bih definisala kao zapitanost nad ljudskom prirodom, nad etičkim dilemama i moralnim pitanjima koja su uvek aktuelna i nikad i neće prestati da intrigiraju čitaoce.

Na samom početku knjige stoji posveta koja glasi: „Lenki, Moši i Aci Alfandari njihova kćerka i sestra u čijem srcu oni nastavljaju da žive“. Kada sklopimo stranice knjige, shvatimo da će Lenka, Moša i Aca, junaci ove priče čiji se povratak u život pripovedačkog subjekta čeka do poslednje stranice knjige, dugo još živeti i u nama kao glas koji pita zašto je ljudska istorija prepuna neljudskih postupaka, postupaka nedostojnih čoveka, od kojih se ježi koža čitaocima, a za koje nije moguće naći ni razloga, ni opravdanja, ni razumevanja.

Nadalje, knjiga se može smatrati i hronikom života običnih ljudi u Beogradu i nešto šire u Drugom svetskom ratu. Na samom početku autorka opisuje bombardovanje Beograda 1941. godine, kojim i otpočinje rat u Jugoslaviji, a pri kraju se daju veoma živopisni detalji iz perioda bombardovanja Beograda 1944. godine. Za vreme prvog bombardovanja pripovedački subjekat, devojčica od 11 godina, u skloništu je sa svojom porodicom i strah ju je, kao i svakog drugog koji je imao prilike da doživi tu vrstu užasa. Pri kraju rata Reli ima četiri godine više i emocije koje oseća tokom ponovnog bombardovanja potpuno su drugačije. Ona se raduje tom, zapravo užasnom doživljaju, jer je to signal da će nemačka vojska uskoro morati da napusti Beograd, da će kapitulirati, a da će ona i ostali koji prežive, pre svega njeni roditelji i brat, moći ponovo da žive slobodno i u miru. Evo tih njenih razmišljanja: „Ova užasna lomljava je korak slobode koja se približava. Tu, ispod kuhinjskog stola prekrivenog staklom, jedva dišući ponovo postajem Reli, jer za moju porodicu i za mene nema opasnosti, mi ne možemo da poginemo od savezničkih bombi. Osećam se slobodnom“ (str. 191).

Ovo je i privatna istorija devojčice Reli koja je kao Jevrejka odrastala u predratnom Beogradu kao i sve druge devojčice koje su išle u školu, bile mažene i pažene od svojih roditelja. Reli i njen brat Aca su tek nešto pred početak rata postali svesni činjenice da se po svom poreklu i religiji razlikuju od drugih. O tome jezikom deteta Reli kaže svom ocu: „Mnogo je lakše ne biti Jevrejin, biti kao sav ostali svet“, da bi dobila sledeći odgovor: „To je tačno, ali vera nije šešir koji menjaš kad ti ne odgovara više. Ti si Jevrejka jer smo Mama i ja, naši roditelji i preci, to takođe bili. Tvoja religija, to si ti“. Na kraju razgovora sa ocem Reli je

zaključila: „Trebalo je naučiti da budem Jevrejka“ (str. 16). Koliko je u tome uspela, svedoče njeni odgovori koje daje rođacima koji joj na kraju rata predlažu da se pokrsti i pređe u hrišćanstvo. Reli im odgovara: „Da se pokrstim, izdala bih svoje roditelje i neću to uraditi nikad“ (str. 247). Ovi iskazi rečeni običnim, svakodnevnim jezikom, mogu da posluže kao podsetnik na večne istine koje je teško zameniti lažima koje nam se često nude, a to je da ako zanemarimo svoje poreklo, religiju, nacionalnu pripadnost, izdamo svoju porodicu i tradiciju možemo očekivati srećniju budućnost. Reli u tom smislu nema nikakve moralne dileme i to je dovoljan razlog da se knjiga pročita, sve i da nema ostalih slojeva koji je krase.

Knjiga predstavlja veoma uverljivo i upečatljivo svedočanstvo o stradanjima beogradskih Jevreja u toku Drugog svetskog rata. Način na koji autorka o tome piše je specifičan, jer ona podvlači rezonovanje pripovedačkog subjekta koji odrasta u ratu, a mi znamo da su to razmišljanja devojčice koja tek ulazi u pubertet. Kao refren ponavlja se devojčicina želja da o svemu prodiskutuje sa ocem. Kada prvi put na očevom rukavu vidi žutu traku sa Davidovom zvezdom, Reli u sebi konstatuje: „Htela bih da postavim hiljadu pitanja, ali, instiktivno, već znam da ću morati da ih sačuvam za neko vreme posle rata“ (str. 63).

O iščekivanju susreta s roditeljima u oslobođenom Beogradu, o drhtaju srca koje nije imala s kim ni da podeli, strah da je drugi ne bi čak ni razumeli, o toj bujici osećanja Reli piše ovako: „Često mi se čini da prepoznajem glas jednog ili oba moja roditelja, ili samo glas moga brata. Pokušavam da dođem do daha i stišam srce, što uspevam pred samim vratima, jer glas dolazi sa radija. Neću da priznam sama sebi razočaranje, jer sumnjati znači izazivati sudbinu. Ja, dakle, ne sumnjam, ja čekam“ (str. 235). I opet je u poenti skrivena mudrost ove autorke.

Snažan utisak ostavlja na čitaoca niz konstatacija o ponašanju sugrađana prema Jevrejima u vreme nemačke okupacije. Jedna od takvih posebno upečatljivih scena je ona u kojoj je majku naše junakinje zaustavio na ulici nemački vojnik i naredio joj da mu ponese kofer. O ponašanju drugih Reli kaže sledeće: „Vidim oko sebe sve dobre srpske građane koji gledaju taj prizor, ne videći ga. Ravnodušni, ili nemoćni kao ja? Ali zašto niko ne pomogne? Zašto se ljudi, koji prolaze ovuda, ne ponude da ponesu kofer? Zašto nema ni jednog jedinog čoveka da to uradi? Ko može da opiše sva ova osećanja koja me guše?“ (str. 76). Današnja Reli na to dodaje: „Još i danas mislim, koliki su morali osećati ljudi strah od Nemaca da nisu smeli, čak ni na srpskom, da kažu nijednu uvredljivu reč o ovom varvarinu, ovom predstavniku naroda koji je sebe smatrao najcivilizovanijim u Evropi. Ili, možda, ono što se nama događalo, nije dirnulo nikoga“ (str. 77). Postavljena pitanja zadiru u samu srž priče o ljudskosti i svaki moralan čovek uvek i na svakom mestu mora da ih postavlja sebi. Kako se

odnosimo prema zlu? Kakvi smo prema nejakima u nevolji? Zašto mislimo da zlo koje se dešava drugima nikada neće zakucati na naša vrata? I, možda još važnije, da li je moguće da je svrha i smisao civilizovanja naroda, zapravo, uništavanje drugih naroda koji nisu po oceni prvih dovoljno civilizovani?

Susret pripovedačkog subjekta s pravoslavnom sahranom desio se tokom perioda njenog skrivanja u Arandjelovcu. Umro je seljak i na sahranu su se okupili njegova rodbina i prijatelji, jedu, piju i razgovaraju o pokojniku. Dok ih posmatra, devojčica ovako rezonuje: „Smrt mi sada ne izgleda kao neka potpuno završena stvar. Ovi ljudi govore o njegovim roditeljima i prijateljima, i piju u slavu njegovog odlaska u raj, kao da se on sprema da ode na put, kao da ih ostavlja za neko kratko vreme. Ovo groblje u ovom zabačenom selu na mene ostavlja utisak neke stanice sa koje se polazi, a ne krajnje stanice“ (str. 146).

Reli nam ostavlja i podjednako važno svedočanstvo o dobrim ljudima, onim koji se teško nalaze, ali ipak postoje. Zbog njih vredi živeti na svetu. Divne su reči kojima se Reli oprašta od čoveka koji joj je pomogao da preživi strašne i tegobne trenutke gladi i straha: „Pozdravljam se sa grnčarom, mojim jedinim i velikim prijateljem, koji je, ne postavljajući pitanja, delio tanjire pasulja u trenucima i za njega najtežim. On pripada onoj vrsti ljudi koje, kad ih jednom upoznaš, nikada više ne zaboravljaš. Nije bio ni školovan ni pismen, ali je imao osobine čije sam vrednosti naučila da cenim i da se u najvećoj mogućoj meri ugledam na njih celoga života“ (str. 151).

Pripovedački subjekat je postavio oštru razliku između reči otadžbina i reči rodna zemlja. Kad se kaže otadžbina, to je nešto za šta je čovek spreman da dâ sve, pa čak i svoj život, a kad se kaže rodna zemlja, to je jedna obična reč koja se upisuje u formular, tu nema nikakvih emocija, to je neko bezlično, ogoljeno, daleko i prilično beznačajno mesto. Da bismo shvatili kako je Reli u knjizi prešla put od prvog do drugog osećanja, neophodno je da pročitamo knjigu *To je bio samo piknik*. Na kraju, moramo da se zapitamo i sledeće: da li se nekadašnja Jugoslavija, a isto tako i današnja Srbija, može i dalje s ponosom nazivati otadžbinom, ili nam je svima postala samo rodna zemlja u kojoj smo slučajno rođeni, tu odrastali i jedva čekamo da je napustimo?

Završetak ove autofikcije nosi sa sobom niz veoma mudrih poruka upućenih onima koji danas žive na ovom svetu. To je izvanredno vaganje između onoga što ljudi misle, onoga što masovni mediji prenose, onoga što čovek intimno oseća i onoga što je realnost. Ovde podrazumevam odnos Reli Alfandari Pardo prema različitim nacionalnostima koje su učestvovala u Drugom svetskom ratu i politici uopšte. Njeni komentari o tome ko je i zbog čega proglašio Jevreje krivcima, o tome kakvi su Rusi u očima Srba i u njenim očima, o tome ko su i kakvi bili Nemci u vreme okupacije, o Draži Mihajloviću i političkim zakulisnim igrama o kojima se govorkalo i govori u novijoj srpskoj istoriji, o pripadnicima

komunističkog pokreta, dragoceni su, jer ne pretenduju na to da ih svi prihvate kao jedine ispravne, već podsećaju da se o svemu mora misliti svojom glavom, da je važno razlučiti propagandu od zdrave logike i da se ne smemo povoditi za mišljenjem većine, čak i kad ono teži da bude opšti stav.

Koliko je optimizma, hrabrosti i snage bilo potrebno da se tri godine čami u ostavi metar sa dva metra kako bi se dočekalo oslobođenje, to može da posvedoči samo neko ko je stvarno to preživeo. Koliko lepih saveta i mudrih opomena sabranih na jednom mestu može da nam podari takva osoba, dokazuje ova knjiga pred nama. Jedan od tih saveta, meni najdraži glasi: „Lekcija koju sam izvukla iz ovog poteza bila je da, ako ne pokušaš, nećeš ništa ni dobiti, dok, ako si uporan da uradiš nemoguće, uvek postoji šansa da ti se stvari srede na željeni način“ (str. 257).

Ne želim da povlačim paralelu između *Dnevnika Ane Frank* i knjige *To je bio samo piknik*, to će učiniti brojni drugi kritičari koji će o knjizi pisati kada ova druga knjiga u srpskoj i svetskoj literaturi dobije mesto koje joj pripada. Želela sam samo da se osvrnem na osnovna pitanja koja je autorka pokrenula, na brojne dileme o tome ko smo, kakvi smo i zašto smo takvi. Sigurno je i to da je odličan prevodilac doprineo izvanrednom utisku koji izaziva knjiga u čitaocu, te se i Radmili Šuljagić, prevodiocu s francuskog, mogu uputiti samo pohvale. A darovitost autorke Reli Alfandari Pardo nesumnjiva je i ogleda se, između ostalog, i u jednostavnosti sa kojom progovara o najkomplikovanijim emocijama u ljudskoj duši i mi sasvim dobro razumemo iz njenih kratkih i jasnih rečenica ko je i kakve emocije u njoj pokrenuo, a slutimo da bismo u istoj takvoj situaciji i mi imali iste takve emocije, jedino je pitanje da li bismo bili isto toliko hrabri koliko je ona bila da preživimo sve to. Knjiga *To je bio samo piknik* Reli Alfandari Pardo je neverovatna i dragocena istorija ove istinske heroine XX veka.

Dr Mirjana Brković